

OLASZ LAJOS

A HADÜGYMINISZTERIUMTÓL A FŐVEZÉRSÉGIG – HORTHY MIKLÓS SZEGEDI TEVÉKENYSÉGE

1. Horthy Miklós szegedi színrelépése

A Tanácsköztársasággal szemben álló politikai erők által Bécsben létrehozott Magyar Nemzeti Bizottság (Antibolsevista Comité) rendkívül fontosnak tartotta, hogy módot találjon egy nemzeti haderő felállítására, amely az antant csapatokkal együttműködve részt vehet a bolsevik hatalom megdöntésében. A Comité vezetője, Bethlen István, 1919. április 20. körül, a bécsi francia és brit főmegbízottal folytatott megbeszélésein, az új magyar haderő parancsnokaként Horthy Miklós altengernagyot nevezte meg. Az antant katonai körei láttak ugyan bizonyos lehetőséget a magyar elképzelésben, a francia kormány ellenkezése nyomán azonban a nagyhatalmak vezetői elvetették a nagyobb létszámú haderő szervezésére vonatkozó tervet. Annyit engedélyeztek, hogy emigráns tisztek, és hazatérő hadifoglyok Szegedre utazzanak, és ott felállítsanak egy kisebb fegyveres köteléket.¹

Április 25-én, a Bécsből Szegedre érkező Gömbös Gyula közreműködésével megalakult a helyi Antibolsevista és Rendfenntartó Comité, melynek elnöke Kelemen Béla volt főispán, katonai előadója pedig Gömbös lett. Május 7-én a helyőrség parancsnoka, Szombathelyi Béla alezredes vezetésével a városban állomásozó katonai egységekből eltávolították a forradalmi érzelmű tiszteket, katonákat, és az alakulatokat a nemzeti erők irányítása alá vonták. Ezzel megteremtették a később megalakuló Nemzeti Hadsereg alapját.²

1 Kozma Miklós (1933): Az összeomlás 1918–19. Athenaeum. Budapest. 127. old.; Pallavicini György (1920): Ellenforradalmi emlékek. Új Magyar Szemle. 1920/1. szám. (42–54). 50–55. old.; Miklós Péter (2010): A forradalmak korának állama: 1918–1919. In: Szabó Pál Csaba szerk. (2010): A magyar állam története. 1711–2006. JATEPress Kiadó. Szeged. 153–162. old.

2 Bokor Pál (1939): Szegedországtól Magyarorszáig. Visszaemlékezés a szegedi ellenforradalmi napokra. Stádium. Budapest. 40–46., 60–67. old.; Gömbös Gyula (2017): Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról. Attraktor. Máriabesnyő. 41–43. old.

Május 5-én, Aradon, Károlyi Gyula vezetésével nemzeti kormány alakult, mely saját katonai erőt kívánt szervezni a bolsevizmus elleni harcra.³ A térséget ellenőrző francia erők parancsnoka, Henri de Gondrecourt tábornok ehhez elvben hozzájárult, így Szabó Zoltán vezérőrnagy, hadügyminiszter megkezdte a toborzást. A kormányalakításról értesülve, május 11-én Bethlen futárt indított Károlyihoz, és felhívta a figyelmét, hogy a szervezés alatt álló haderő parancsnoki posztjára Horthy lenne a legalkalmasabb.⁴

Az altengernaggyal Károlyi is számolt, mert katonai múltja, illetve felesége családja (a Purglyak) kiterjedt Arad megyei kapcsolatai révén, Horthy, a kormánytagok előtt is ismert és elfogadott személyiségnek számított. Május 9-én a kormány, néhány száz főnyi katonai kíséretével Aradról Szegedre indult, Mezőhegyesen azonban a románok internálták őket. Horthy ez idő alatt kenderesi birtokán tartózkodott. Ide érkezett néhány nap különbséggel két futár. Az egyiket Károlyi, a másikat Bethlen küldte, hogy a nemzeti haderő vezetésében szerepvállalásra kérje. Horthy egyelőre kivárt, hogy Károlyi Szegedre érjen, és konkrét pozíciót ajánljon fel.⁵

Károlyi május 23-án érkezett meg Szegedre, és kormányátalakítási tárgyalások kezdett a helyi politikai erők bevonásával. A hadügyminiszter személye sokáig eldöntetlen volt, mert Szabó vezérőrnagyot a románok Craiovába vitték. A tisztek egy része Gömböst támogatta, aki bécsi kapcsolatai és szegedi szervezőmunkája révén komoly befolyással rendelkezett. Másoknak viszont fenntartásai voltak vele kapcsolatban, viszonylag alacsony, századosi rendfokozata, illetve esetenként arrogáns stílusa miatt. Felmerült a rangidős tábornok, Bernátsky Kornél neve is, őt azonban politikusi körökben merev, kellő diplomáciai érzékkel nem rendelkező katonának tartották. Egyelőre Károlyi maga látta el

3 Ezen hónapok kül- és belpolitikai viszonyairól lásd Gulyás László (2012): *A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924.* Attraktor Kiadó. Máriabesnyő. 9-16. old.

4 Bartha Ábel (1920): *Az álforradalomtól a nemzet újraébredéséig.* Fejér és Glatter. Budapest. 31–32., 39–40. old.; Nagymihály Sándor (1940): *Egyszer nem volt Magyarország.* Horthy Miklós és a szegedi ellenforradalom. Halász Péter. Budapest. 28–37. old.

5 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 428. MTI Napi tudósítások 1940. február 29. 27. old.; MNL OL K 589. Horthy Miklós ir. Mf. 8938. III. G. 8.

a hadügyi tárca vezetését, és államtitkárként maga mellé vette Gömböst, aki a szakmai kérdéseket intézte.⁶

Horthy május 29-én értesült róla, hogy Károlyi már Szegeden van, ezért maga is a Tisza-parti városba indult. Május 30-án jelent meg, minden előzetes értesítés nélkül a kormányfőnél. Károlyi a hadügyminiszteri posztot kínálta fel neki, de Horthy nem adott azonnali választ, egy hét gondolkodási időt kért. Hazautazott Kenderesre, részben, hogy átgondolja saját jövőbeni szerepét, részben, hogy családja biztonságáról gondoskodjon. A Nemzeti Hadsereg szervezése Gömbös irányításával Horthy távollétében is folytatódott. Június 1-jén Bernátskyt kinevezték a nemzeti haderő főparancsnokának, vezérkari főnökének pedig Shvoyt Kálmán vkt. őrnagyot. A szegedi katonai kerület parancsnoka Szombathelyi alezredes, vezérkari főnöke Dobokay Béla vkt. őrnagy lett.⁷

Hadműveleti terv készült a Tanácsköztársaság elleni fegyveres fellépésre, amit a kormány június 2-án elfogadott. Eszerint a franciák Budapest elleni támadásához a Nemzeti Hadsereg 3–4000 fővel csatlakozott volna. Azzal számoltak, hogy előrenyomulás közben a vörös egységeket lefegyverezik, az állandó katonákkal és az összegyűjtött hadianyaggal megerősítik a nemzeti csapatokat, így vonulnak be Budapestre. A főváros megszállása után, a Nemzeti Hadsereg teljes feltöltése érdekében sorozást terveztek, az általános védkötelezettség alapján. Június 2-án került sor a Nemzeti Hadsereg első alakulatának ünnepélyes eskütételére. Emiatt a francia katonai összekötő tiszt, Ámedes Rondenay ezredes rosszállását fejezte ki Károlyinak. A franciák engedélyezték ugyan 1300 főnyi magyar fegyveres katona jelenlétét Szegeden, a látványos demonstrációkat (díszszázad, katonazenekar) azonban tiltották.⁸

2. A Károlyi-kormány hadügyminisztere

Június 6-án Horthy visszatért Szegedre, és elfoglalta a felkínált hadügyminiszteri posztot. Egyetértően jóváhagyott minden korábbi intézkedést, ami a haderő kiépítésével kapcsolatban történt, és hozzájárult a Nemzeti Hadsereg

6 Kelemen Béla (1923): Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez. (1919.). Mars. Szeged. 192–195. old.; Bartha (1920) 39–40. old.; Bokor (1939) 89. old.

7 Horthy Miklós (2011): Emlékirataim. Európa. Budapest. 127. old.; Sakmyster, Thomas (2001): Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944. Helikon. Budapest. 27. old.; Kelemen (1923) 210. old.

8 Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár (HIM HL) Hadügyminisztérium (HÜM) Eln. I. 38/1919.; Eln. 8. 1973/1919.; Bokor (1939) 53–57. old.

felállítására vonatkozó, Gömbös által készített kormányrendelet kiadásához is. Ez kimondta, hogy a Nemzeti Hadsereg legfőbb feladata a bolsevik diktatúra és a vörös terror felszámolása, a törvényesség és a jogrend helyreállítása. A haderő a nemzeti kormány irányítása alatt áll, nem szolgál pártérdekeket, tényleges állománya nem vehet részt a pártpolitikában. A haderőben az 1918. október 31. előtti szabályok és az 1919. március 21-ig elért rendfokozatok az érvényesek. A katonai szolgálat az általános védkötelezettség elvére épül. Az egységeket, 50 év alatti hivatásos tisztekkel, altisztekkel kell feltölteni, akik legalább 12 havi vezérkari vagy frontszolgálatot teljesítettek, vagy bátor magatartásuk miatt megsebesültek a harcok során. A Nemzeti Hadsereg jelvénye a sapkán és a zubbony balzsebén viselt nemzeti színű kokárda, illetve szalag.⁹

Horthy mindössze két ponton módosította a Gömbös által kidolgozott rendeletet. Mivel az altengernagy szeme előtt egyfajta honmentő elithaderő képe lebegett, ezért a Gömbös által javasolt sorozással szemben ragaszkodott a legénység önkéntesekkel való feltöltéséhez. Ha nem lenne elég jelentkező, csak akkor rendelik el az 1885–1895-ös évfolyamok sorozását. Horthy a Nemzeti Hadsereg alkalmazásáról maga kívánt dönteni, ezért a rendeletbe bekerült, hogy a haderő előrenyomulásáról a hadügyminiszter intézkedik.¹⁰

A nemzeti haderő toborzása külföldön is zajlott. Bécsben az ABC több toborzóirodát nyitott, de mozgó toborzó bizottságok is működtek. A jelentkezők 2–3000 korona belépési díjat kaptak. Kirendeltséget állítottak fel Grazban és Innsbruckban. Folyt a toborzás Berlinben is, az ottani hadifogolygyűjtő állomás tisztjei igyekeztek rábeszélni a fogságból érkező magyar katonákat, hogy jelentkezzenek a tanácskormány elleni harcra. A lengyel kormány is hozzájárult, hogy a területén átutazó hadifoglyok körében a szegedi kabinet megbízottai toborozzanak. A Szegedre érkezők eligazítására június 10-én a pályaudvaron fogadóállomást létesítettek, amely a Mars téri laktanyában működő személygyűjtő csoporthoz irányította a jelentkezőket. Ott nyilvántartásba vették és politikai megbízhatóság szerint csoportosították őket. A teljesen megbízhatók azonnal szolgálati beosztást kaptak a harcoló alakulatoknál, a csak részben megbízhatókat karhatalmi századokba osztották be, a megbízhatatlannak tekintetteket pedig elküldték. A személygyűjtő, katonai és közigazgatási részlegből állt, külön tiszti és legénységi alcsoporttal.¹¹

9 HIM HL HÜM Eln. 6. 40/1919.; Kelemen (1923) 242–244. old.; Nagymihály (1940) 5. old.

10 HIM HL Szegedi Körletparancsnokság Eln. 1. 2181/1919.

11 HIM HL HÜM Eln. I. 325/1919.; Hefty Richard (1920): Adatok az ellenforradalom történetéhez. Bagó. Budapest. 58–60. old.; Kelemen (1923) 284., 495. old.

Szegeden a toborzást június 12-én rendelték el, az erre vonatkozó hirdetmény azonban, a franciák akadályozása miatt csak június 19-én jelenhetett meg. A toborzási bizottság elnöke Zichy Aladár, tagja, többek között Ábrahám Dezső, Hegedűs Antal, Bernátsky Kornél, Zadravec István volt. Tíz toborzó irodát állítottak fel. A 17–50 éves férfilakosság számára kiadott felhívás különböző előnyöket ígért a jelentkezők számára, kétszeres családi pótlékot, élelmiszerjuttatást, ingyenes gyógykezelést, gyors szolgálati előmenetelt. Köztisztviselői posztra csak azok aspirálhattak, akik előzetesen fegyveres szolgálatot vállaltak. A toborzás eredménye így is elmaradt a várakozástól, pedig mozgó bizottságok is járták a vendéglőket, egyesületeket, és a munkanélkülieket is próbálták rábeszélni a jelentkezésre. Július végéig csak 3464 fő lépett be. A sorozást megindítását azonban a franciák nem engedélyezték.¹²

Mivel a franciák csak korlátozott mennyiségű hadianyagot voltak hajlandók átadni a Nemzeti Hadsereg számára, Horthy felkérte Bethlent, hogy vásároljon Ausztriában nagyobb tételben fegyvert és lőszert. Az ABC különböző titkos rakományokban komoly hadianyagkészletet halmozott fel, mely egy részét, Lehár Antal ezredes Feldbachban szerveződő egységének adták, a többi pedig a Szegedre való elszállításra várt. A készletben volt 8 katonai repülőgép is. Horthy kérésére a franciák június 13-án megengedték, hogy magyar pilóták 2 fegyvertelen gépet Szegedre hozzanak, hogy felderítő és propagandarepüléseket végezzenek velük.¹³

Horthy a minisztérium felállításával és a Nemzeti Hadsereg szervezésével kapcsolatos operatív kérdésekbe általában nem folyt bele, ezt Gömbösre és Bernátskyra bízta. Többször is hangsúlyozta, hogy nem járatos a szárazföldi hadviselésben, egyszer úgy fogalmazott, hogy annyit ért hozzá, mint a szék, amelyen ül. Horthy elsősorban jól képzett vezérkari tiszteket várt Szegedre, az új haderő törzstiszti karának feltöltésére. Gömbös inkább politikailag megbízható, harci és karhatalmi feladatra egyaránt alkalmas alacsonyabb rendfokozatú tisztek (főhadnagy, százados) szervezését tartotta szem előtt, és ezekből önálló tevékenységre képes különítményeket állítottak fel.¹⁴

Már június 6-án megkezdték önálló tiszti századok szervezését. Az első ilyen egység Prónay Pál százados alakulata volt, melynek állománya június 10-én 80,

12 HIM HL HÜM Eln. 5. 1650/1919.; HIM HL Vezérkar Főnöke (VKF) Eln. 4. 43 191/1919.; Bokor (1939) 122–123. old.

13 HIM HL Szegedi Körletparancsnokság Eln. 1. 2181/1919.; Kelemen (1923) 275–276. old.

14 Politikatörténeti és Szakszervezeti levéltár (PSZL) VI. 973. 2. Prónay Pál II. 74–75. old.; Dombrády Lóránd (2012): A legfelsőbb hadúr és hadserege. Kairosz. Budapest. 8–9. old.

augusztus 3-án 184 fő volt. Az egység elvben a kerületi parancsnokság alárendeltségébe tartozott, de közvetlenül a hadügyminisztertől kapta a parancsait. Prónay különleges státuszra törekedett, egységét Horthy testőrségeként igyekezett beállítani. Az ambiciózus parancsnokot még Gömbös sem tudta kontroll alatt tartani. Prónay emberei szürkészöld egyenruhát és Bocskai-sapkát viseltek, melyre darutollat tűztek. Ez adott mintát a Nemzeti Hadsereg külső megjelenéséhez.¹⁵

A hadügyminiszter többször is kérte a francia hatóságokat, hogy bővíthesse a haderő létszámát, és hogy a megszervezett egységeket lássák el hadianyaggal a március 26-án Szegeden lefoglalt magyar készletből. Tervei között szerepelt, hogy a nemzeti csapatok tábori őrsöket állítanak fel a Dorozsma körüli tanyavilágban, melyek összegyűjthetik az átszökő vöröskatonákat. Szerette volna a Szegeden lévő hajókat, uszályokat igénybe venni és egy kis flottillát kiépíteni belőlük. A franciák a haderő létszámának bizonyos bővítése és kisebb mennyiségű hadianyag átadása elől nem zárkoztak el, a többi kérést viszont elutasították.¹⁶

Az altengernagy rövid idő alatt széleskörű tekintélyt vívott ki magának. Ő volt Szegeden a legmagasabb rendfokozatú és beosztású tiszt. Az otrantói csatában tanúsított helytállását mindenki elismerte. Megjelenése, határozott fellépése, kitűnő modora sokakban szimpátiát keltett. Korábbi katonadiplomata múltja, udvari szolgálata segítette abban, hogy bár nem kedvelte a politikusi köröket, más katonákkal ellentétben viszonylag jól el tudott igazodni ebben a környezetben. Mindez az antant képviselői részéről is bizonyos figyelmet váltott ki, a franciák elsősorban a rangját és fellépést, a britek a tengerész múltját és teljesítményét értékelték.¹⁷

Horthy jó érzékkel felismerte a tisztikar, legalábbis a véleményformáló többség szándékait, és törekvéseik élére állt. Nagy népszerűsége, széles táborra tett szert azzal, hogy szabadideje nagy részét politikusi körök helyett a Csónakázó Egyletben és a Kas Kávéházban gyülekező fiatal tisztek társaságában töltötte. A közvetlen bajtársiasság tovább növelte az események alakításában nagy szerepet játszó tisztek önbizalmát, vállalkozó kedvét. Horthy a liberális eszméket, a demokratikus vagy bolsevik forradalmat egyaránt elutasító felfogása, a haderő nemzetmentő szerepébe vetett hite, a cél érdekében brutális eszközöktől sem visszariadó és a katonai kormányzás bevezetését sem kizáró eltökéltsége nagy hatással volt a tisztikarra.¹⁸

15 HIM HL Csapattestek 1589. Szegedi Vadászszázlólaj. 4/1919.; PSZL VI. 973. 2. Prónay Pál II. 78–82. old.; Hefty (1920) 77. old.; Kozma (1933) 238. old.

16 Kelemen (1923) 265–267. old.; Bokor (1939) 102–103. old.

17 Pilch Jenő (2016): Horthy Miklós. A tízéves kormányzói évfordulóra. Nemzeti Örökség. Budapest. 132. old.

18 Sakmyster (2001) 28–29. old.

Június 19-én Horthy és Teleki Pál külügyminiszter Belgrádba utazott, hogy tárgyaljon a szerb kormányfővel, a vezérkar főnökével, illetve brit és amerikai katonai megbízottakkal. Hozzájárulást próbáltak megszerezni, hogy a nemzeti haderő átvonulhasson a délszláv ellenőrzés alatt lévő területen, a Dunántúlra. Nyilvánvalóbbá vált ugyanis, hogy a Szegedet megszálló franciák nagyobb magyar kontingens felállítását, felfegyverzését nem teszik lehetővé. A tárgyalások során elvben mindenki megértőnek mutatkozott a magyar kérés iránt, konkrét megállapodás azonban nem született.¹⁹

A hadügyminiszter június 21-én egy toborzó gyűlésen lelkesítő beszédet tartott, melynek szövegét városszerte kiplakátolták. A francia hatóságok tiltakoztak ez ellen. Horthy június 23-án ismét engedélyt kért Szeged külterületének megszállására, a franciák azonban megtiltották ezt. Indoklásuk szerint a kis létszámú, gyengén felszerelt csapatok a vörös haderővel való esetleges összetűzés során vereséget szenvednének, ami problémát okozna az antantnak is. Arra figyelmeztették a hadügyminisztert, hogy ha a tilalom ellenére mégis próbálkoznának valamilyen akcióval, azt a szövetségesek ellenséges lépésnek tekintenék.²⁰

Teleki és Horthy június 24-én újabb megbeszélésen vett részt Belgrádban, ezúttal Louis Franchet d'Espèrey tábornokkal, a Szövetséges Keleti Hadsereg parancsnokával tárgyaltak, hogy kieszközöljék a Dunántúlra való átvonulás engedélyezését. A franciák azonban egyelőre ellenőrzésük alatt akarták tartani a szerveződő magyar haderőt. Június 25-én Franchet d'Espèrey Szegedre látogatott, és ígéretet tett nagyobb mennyiségű fegyverzet átadására. Néhány nappal később 3000 puskát és hozzá való muniációt kapott a magyar haderő, de a franciák kikötötték, hogy egyelőre csak 1300 főt lehet ellátni fegyverrel, és azt a katonák az utcán ne hordhatják.²¹

Június utolsó napjaiban a Tanácsköztársaság elleni katonai fellépés előkészítésére jelentős csapatösszevonásokra került sor Szeged körzetében, ahol ekkor 28 000 francia állomásozott. Ennek kapcsán hozzájárultak további 500 magyar katona felfegyverzéséhez. A június végén Szegedre érkező Belitska Sándor vezérőrnagy helyzetértékelése szerint azonban a nemzeti erők sikeres előrenyomulásához a Duna–Tisza közén, legalább 30 000 fegyveresre lett volna szükség. Mivel a franciák támogatására nem lehetett számítani, Horthy

19 Kelemen (1923) 286. old.; Bokor (1939) 106. old.

20 Kelemen (1923) 296., 442. old.

21 Ormos Mária (2020): Padovától Trianonig 1918–1920. Kossuth. Budapest. 322–323. old.; Shvoy Kálmán (1983): Shvoy Kálmán naplója és emlékirata 1918–1945. Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Perneki Mihály. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 51. old.

kérésére a kormány nagyobb arányú hadianyag (30 000 puska, 200 géppuska) megvásárlását határozta el.²²

A Tanácsköztársaság elleni akcióval kapcsolatban július 5-én, Nagyszebenben katonai megbeszélésre került sor. A Henri Philippe Pétain tábornagy elnökletével zajló tárgyaláson jelen volt többek között Franchet d'Espèrey és Paul De Lobit tábornok, az ún. Magyarországi Hadsereg parancsnoka, Constantin Presan és Gheorghe Mărdărescu román tábornok, illetve Horthy Miklós. Az egyeztetésen az a döntés született, hogy engedélyt kérnek Párizsból a román csapatok tiszai átkelésére és Budapest elleni támadására. Ezzel egyidőben a Szegeden szerveződő magyar haderő lehetőséget kap, hogy megszállja a Duna–Tisza köze egy részét, és a románok után bevonuljon Budapestre.²³

Hazatérve Horthy utasította Bernátsky tábornokot a szükséges előkészületek megtételére. A terv szerint a szegedi 1. hadosztály Dunapataj, Kiskőrös, Kalocsa, Kecel körzetbe vonul, és folyamatos személyi kiegészítés mellett a Duna bal partján indul Budapest felé. Eközben, Bátaszék térségében felállítják a 2. hadosztályt, amely a folyó jobbpartján nyomul előre a főváros irányába. Horthy futár útján tájékoztatta Craenenbroeck Edgár vkt. ezredest, a székesfehérvári II. hadtest nemzeti érzelmű vezérkari főnökét, aki közreműködésével már több tisztt szökött Szegedre, hogy a továbbiakban az átállni kívánó tiszteket Bátaszékre irányítsa, a 2. hadosztály szervezéséhez.²⁴

A terv végrehajtásával kapcsolatban azonban számos kérdés merült fel. Szegedről csak 2–3000 fő fegyverest lehetett útnak indítani, a Dunántúlon pedig még ekkora erő sem állt a Nemzeti Hadsereg rendelkezésre. A románokkal való együttműködés számos katonai, politika és morális problémát vetett fel. Az ügyet azonban gyorsan eldöntötte, hogy Párizs lefújta a támadást. Az amerikai és brit kormány ugyan támogatta volna az akciót, de nekik nem voltak csapataik a térségben, Georges Clemenceau francia miniszterelnök viszont nem kívánta a saját erőit kockáztatni. Javaslat alapján a nagyhatalmak elfogadták, hogy a tanácskormánytal szemben egyelőre a politikai nyomásgyakorlás és kivárás eszközét alkalmazzák.²⁵

Július elejére a Károlyi-kormány nehéz helyzetbe került. Erősödött a belső ellenzéke, és mind több kritika érte az antant részéről is, hogy nacionalista és

22 Tonelli Sándor (1939): A franciák Szegeden 1918. december – 1920. március. M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete. Szeged. 10. old.

23 HIM HL Magyar Tanácsköztársaság, Vörös Hadsereg Parancsnoksága (MTK VHP) 57. cs. 170/1919.

24 HIM HL VKF Föv. I. 3/1919.; Kozma (1933) 306–307. old.

25 HIM HL MTK VHP 57. cs. 716.167/1919.

monarchista törekvéseket képvisel, a politikai szerepet vállaló arisztokraták a régi Magyarországot akarják restaurálni, a katonák pedig alapvetően németbarát érzelműek. Az elmélyülő kormányválság közepette Horthy ellenezte Károlyi lemondását.²⁶

Július 5-én az újjáalakított MOVE nagygyűlést rendezett a városi színházban, amelyen a díszelnökké választott Horthy nagyhatású beszédet mondott. Kiemelte, hogy bár az antant katonai körei megértést tanúsítanak a magyar törekvések iránt, a politikusok nem támogatják a nemzeti erőket. Kijelentette, hogy a haderő csak olyan kormányt szolgál, amely igazodik a haderő által képviselt nemzeti értékrendhez. A túlfűtött hangulatban Horthy beszéde óriási sikert aratott, melyben már nem egy kabinetpolitikus, hanem a későbbi fővezér nézetei, szerepfelfogása nyilatkoztak meg. Nagy tüntetés kezdődött, a tisztek a vállukon vitték ki Horthyt a Széchenyi térre. A franciák tiltakoztak a gyűlés hangvétele és az engedély nélküli demonstráció miatt, az altengernagyot nem kívánták tovább a kormányban látni.²⁷

3. A Nemzeti Hadsereg fővezére

Károlyi lemondását követően, július 12-én megalakult az Ábrahám-kormány, melynek hadügyminisztere Belitska Sándor vezérőrnagy lett. Másnap, a kabinet első ülésén Horthyt kinevezték a Nemzeti Hadsereg főparancsnokává. Horthy örült a változásnak, nem hiányolta a politikai játszmák és diplomáciai kötöttségek világát. Utolsó miniszteri rendelkezéseivel úgy intézte, hogy a tárca alá tartozó egyes feladatkörök és az ezekkel foglalkozó alosztályok személyzete átkerüljön a főparancsnokságának hatáskörébe. Ezzel elindult egy új katonai centrum, a Fővezérség kiépítése, amely különböző polgári ügyekben is illetékességet szerzett (közigazgatás, rendvédelem, hírszerzés, propaganda).²⁸

Horthy a nyilvánosság előtt július 15-én búcsúzott miniszteri hivatalától. A Mars téri laktanyában tartott beszédében kijelentette, hogy ő valójában katona, akinek nem politizálnia kell, hanem cselekednie. Még ezen a napon

26 Gratz Gusztáv (1935): *A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920.* Magyar Szemle Társasága. Budapest. 217–218. old.; Arday Lajos (2009): *Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában, 1918–1919.* General Press. Budapest. 176–177. old.

27 Kelemen (1923) 334–335. old.; Kozma (1933) 303–304. old.; Sakmyster (2001) 33–34. old.

28 Nagymihály (1940) 106–109. old.; Dombrády (2012) 16–17. old.

hadseregparancsot adott ki, mely szerint a nemzeti kormány bizalmából átvette az összes magyar haderő fővezérletét, beleértve a Nyugat-Magyarországon szerveződő nemzeti csapatokat is. Másnap a kormány jóváhagyta a főparancsnok hatáskörét. A mozgósítás vagy a haderő alkalmazása időpontját Horthy és a hadügyminiszter együtt határozta meg. A hadművelati tervek a Hadügyminisztériumban készültek, de Horthy intenciói alapján. A terveket a főparancsnok a saját belátása szerint hajthatta végre. A haderő vezérkarának főnöke Soós Károly vezérőrnagy volt.²⁹

Az átszervezések mellett folyt a csapatok feltöltése. A Tanácsköztársaság területéről vagy külföldről érkező tisztekkel feltöltött, a nagy önállósággal rendelkező különítmények főként felderítő, összekötő és karhatalmi tevékenységet láttak el. Információkat gyűjtöttek a vörös csapatok és a románok által megszállt területeken, kapcsolatot teremtettek ellenforradalmi csoportokkal, szervezték az ellenállást. Tagjaik futárfeladatokat végeztek: Székesfehérváron, Pécsen, Budapesten, illetve Bécsben jártak. Szegeden és környékén közreműködtek a rend fenntartásában. Őrségeket állítottak fel, járőrszolgálatot láttak el a város északi előterében, ellenőrizték az odaérkezőket. Ennek során azonban számos túlkapást is elkövettek.³⁰

Főként Prónay egységével volt gond, amely magánhadjáratot folytatott a bolsevikgyanús emberek, de akár a Nemzeti Hadsereggel szemben kritikus polgári körök ellen is. Fenyegetés, kényszerítés, kínvallatás mellett több gyilkosságot is elkövettek. Egy alkalommal elfogták és megölték a franciák egyik orosz származású ügynökét, akinek holttestét később kivetette az áradó Tisza. Emiatt Prónay csak nehezen tudta kimagyarázni magát a francia biztonsági rendőrség parancsnoka előtt. Horthy direkt módon nem buzdította a szélsőséges tetteket, a bolsevizmussal szembeni kemény fellépésről azonban mindig is pozitívan nyilatkozott, és a „cél szentesíti az eszközt” alapon tudomásul vette Prónay extrém magatartását.³¹

Június 17-én Párizsban ismét tárgyaltak a tanácskormány elleni intervencióról. Hiányzott azonban a politikai akarat, illetve az egyetértés, hogy melyik állam dominálja Magyarország megszállását és konszolidálását. Az események viszont gyorsan túlhaladták a terveket. Június 20-án a Vörös Hadsereg offenzívát indított a Tiszánál a románok ellen. A támadás az első néhány nap sikere után összeomlott, részben a kellő előkészítés és az utánpótlás hiánya miatt, részben, mert a hadművelati tervek eljutottak az antanthoz és a románokhoz.

29 Bokor (1939) 116. old.; Kelemen (1923) 371. old.

30 HIM HL HÜM Eln. 5. 1307/1919.; PSZL VI. 973. 2. Prónay Pál II. 122–126. old.

31 PSZL VI. 973. 2. Prónay Pál II. 78–82., 117–120. old.; Shvoy (1983). 46–47., 50–55. old.

A visszavonuló magyar csapatokat üldöző román erők átkeltek a Tiszán, és július végére elérték Budapestet.³²

Július 29-én a szegedi kormány a párizsi Legfelsőbb Tanácshoz fordult, az elkobzott hadianyag visszaadása és a magyar haderő Dunántúlra való átvonulása ügyében. Közben Soós tábornok ismét tárgyalta De Lobit törzskarával, hogy a franciák legalább egy kis kontingenst indítsanak útba Budapest megszállására, és ehhez a magyar erők is csatlakozhassanak. A francia vezetés azonban már végleg elvetette, hogy csapatokat küldjön Budapestre.³³

Szegeden augusztus 2-án értesültek a tanácskormány lemondásáról. Horthy első reakciója az volt, hogy akármilyen kis erőkkel is, de a Nemzeti Hadseregnek mielőbb meg kell jelenni a fővárosban, hogy részt vehessen a rend helyreállításában. A haderő létszáma ekkor 3464 fő volt, közülük 3300 fő rendelkezett megfelelő fegyverzettel. A fővezér, a haderő kis létszáma és gyenge felszereltsége miatt korábban sem harcoló szerepet szánt a csapatainak, hanem a kommün bukása utáni konszolidációban való közreműködésre készült, hogy a vezetése alatt álló fegyveres erő meghatározó befolyással lehessen a politikai berendezkedés átalakítására.³⁴

Horthy a helyi francia parancsnoksághoz fordult, Soós tábornok pedig újra Nagyikindára utazott, De Lobit tábornokhoz, hogy további 6 zászlóalj felállításának engedélyezését és felfegyverzését kérjék, és hozzájárulást, hogy a nemzeti erők Budapestre indulhassanak. A franciák azonban nem adtak át nagyobb mennyiségű hadianyagot, és a szabad mozgást sem biztosították. Azt javasolták, hogy a szegedi kormány utazzon Budapestre, és egyezkedjen az ottani új adminisztrációval. A fővezér számára azonban a szakszervezeti kormánnyal való mindenféle együttműködés teljességgel elfogadhatatlan volt. Horthy szeretett volna mielőbb kiszabadulni a franciák szabta korlátok közül, de el akarta kerülni a román fennhatóságot is. Azt tervezte, hogy csapataival a Dunához vonul és a folyó mentén haladva megpróbál eljutni a fővárosba, még a románok előtt. Ha pedig ez nem megoldható, akkor átkel a Dunántúlra, mert ott nagyobb mozgásszabadságra számíthat.³⁵

32 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 572. Szegedi Kormány Belügyminisztériuma (BM) Eln. Res. 13/1919.; Tonelli (1939) 20–21. old.

33 HIM HL HÜM Eln. 5. a. 147/1919.

34 HIM HL VKF Eln. 4. 43 191/1919.; HIM HL HÜM Eln. 5. 1650/1919.; Szakály Sándor (2015): A Nemzeti Hadsereg 1919–1922. In: Szakály Sándor: Történelem és publicisztika. Írott Szó Alapítvány – Magyar Napló – Veritas. Budapest. 97–106. old.

35 Kozma (1933) 354–355. old.; Pilch (2016) 105–106. old.; Kelemen (1923) 429. old.

Horthy parancsot adott Prónay egységének, derítse fel, szabad-e az út Kiskunfélegyháza, Kecskemét, vagy Kiskőrös, Kunszentmiklós érintésével Budapest felé, illetve Kiskunhalason át a Paksnál vagy Fajsznál történő Duna átkeléshez. Az útvonalak megfigyelésére a Nemzeti Hadsereg repülőszázadát is bevetették. Prónay augusztus 2-án este járőröket küldött Kistelek, Kiskunfélegyháza térségébe a Budapest felé vezető utak felderítésére. Két nappal később azonban Horthy arról értesült, hogy augusztus 4-én a románok békekonferencia engedélye nélkül, de annak utólagos jóváhagyásával, bevonultak Budapestre.³⁶

Prónay különítménye ekkorra már megkezdte az előrenyomulást a Duna–Tisza közén. Az egység augusztus 4-én Szatymazon át Kistelekre érkezett. Fegyveres ellenállásba sehol sem ütközött. Szatymazon kivégeztek 12 kommunistát. Az útközben összegyűjtött hadianyagból kiegészítették saját felszerelésüket, a többit pedig (200 puska, 8 géppuska) Szegedre küldték. Augusztus 5-én útnak indult Ostenburg–Moravek Gyula, Madary Antal és Hammerl Géza százados különítménye is. Hammerl másnap Sándorfalva térségében 35 gépkocsit, 1200 puskát, 6 géppuskát és nagyobb mennyiségű lőszert foglalt le.³⁷

Horthy részletes beszámolót küldött Bécsbe Bethlennek. Közölte, hogy a szegedi egységek dunai átkelést terveznek, hogy a Balatontól délre lévő katonai erőket újraszervezzék. A székesfehérvári II. hadtest Craenenbroeck vkt. ezredes vezetésével, 9000 emberrel és 3 üteggel rendelkezik, és várhatóan csatlakozik a nemzeti haderőhöz. Ebből Székesfehérvár térségében 3000 fő áll, akikből Horthy István vezérőrnagy parancsnoksága alatt külön csoportot hoznak létre, az Észak-Dunántúl biztosítására. A Lehár ezredes vezetése alatt lévő 2000 fős feldbachi csoport a parancs szerint Szombathelyen át Győr felé nyomul előre, és a nyugati országrészt vonja ellenőrzése alá.³⁸

Augusztus 7-én a Szegedet ellenőrző 76. francia hadosztály parancsnoka, Charles Charpy tábornok hozzájárult, hogy a nemzeti csapatok elhagyják a várost. A franciák visszaadták a márciusban lefoglalt hadianyag nagy részét (5379 puska, 101 géppuska, 7 ágyú). Augusztus 8-án a Nemzeti Hadsereg egységei Kiskunhalas, Dunapataj érintésével Budapest felé indultak. Az útvonalról francia közvetítéssel egyeztettek a románokkal. A Bernátsky Kornél vezette 1. hadosztály (3 gyalogzászlóalj, 2 lovasszázad, 1 tüzérosztály, 1 utászszázad, 2 csendőrszázad, 3 gyalogezred tiszti kerete) első lépcsőjével 1075 fő kelt útra.

36 HIM HL HÜM Eln. 5. a. 923/1919.; Arday (2009) 194–196. old.; Ormos (2020) 341. old.

37 HIM HL HÜM Eln. 37. 1798/1919.; PSZL VI. 973. 2. Prónay Pál II. 164–171. old.; Nagymihály (1940) 171–180. old.

38 HIM HL Magyar Nemzeti Hadsereg (MNH) Főv. I. 7/1919.

A második lépcső (660 fő) két nappal később követte őket. Menet közben az általános védkötelezettség elve alapján sorozást folytattak a 18–40 éves kiképzett férfilakosság között, és gyűjtötték a fellelhető hadianyagot. Visszaállították az 1918. október 31. előtti közigazgatást és az 1919. március 21. előtti törvényeket, elfogtak helyi bolsevik vezetőket, statáriumot és sajtócenzúrát vezettek be.³⁹

A románok azonban a korábbi megállapodást megszegve augusztus 8-án megkezdték a Duna–Tisza köze teljes megszállását, lefegyverezve minden magyar alakulatot, a nemzeti erők több egységét is. Ezzel a Nemzeti Hadsereget elválták Budapesttől. Horthy Soós tábornokot Szabadkára küldte, hogy szerezze meg a szerbek engedélyét a csapatok Baja felé történő dunántúli átvonulásához. Ezzel egyidőben a már mozgásban lévő egységeket értesítették, hogy forduljanak déli irányba.⁴⁰

Ezen a napon érkezett a hír Szegedre Friedrich István budapesti hatalomátvételéről. Az új kormány a fővárosba kérte a fővezért. A román katonai vezetés is futárt küldött hozzá, hogy megbeszélésre, Budapestre hívja. Horthy azonban nem kívánt politikusi szerepet vállalni, és tárgyalásokat kezdeni Friedrichhel vagy a megszálló románokkal, de nem akart tovább alkalmazkodni a minden befolyását elvesztő szegedi kormányhoz sem. Ezért augusztus 9-én bejelentette, hogy a haderő fővezérlete kiválik a hadügyminisztérium kötelékéből, és mint önálló parancsnokság kezdi meg működését. A továbbiakban minden katonai művelettel kapcsolatos intézkedés a Fővezérség hatáskörébe tartozik. A Nemzeti Hadsereg összlétszáma ekkor mintegy 4500 fő volt (1500 tiszt, 700 altiszt, 2100 fő legénység).⁴¹

Horthy Soós tábornokot Budapestre küldte, személyes tájékozódásra, majd onnan tovább, Siófokra, hogy előkészítse a csapatok dunántúli érkezését. Közben folytak a tárgyalások a szerbekkel. Tőlük a szegedi egységek átvonulásának biztosítását, a Magyarakanizsa térségében toborzott 3000 és a Dél-Dunántúlon jelentkezett 6000 fő Bátaszékre irányítását, 5000 puska és 2,5 millió töltény leszállítását, illetve a Dunántúlra tartó magyar erők élelmezését kérték, térítés fejében. A szerbek nem utasították el a kéréseket, de nem is teljesítették azokat, csak húzták az időt.⁴²

39 HIM HL HÜM Eln. 5. 1683/1919.; Antal István (1929): A szegedi kormány utolsó napjai. Magyar Szemle. 1929/8. szám. (313–321). 319. old.; Pilch (2016) 107–109. old.; Kelemen (1923) 523–524. old.

40 Kelemen (1923) 524., 552. old.

41 HIM HL VKF Hdm. 41/1919.; Kozma (1933) 367–368. old.; Pilch (2016) 110–111. old.

42 Kelemen (1923) 455–456., 527–530. old.

Augusztus 11-én a magát néhány nappal korábban kormányzóvá nyilvánító József királyi herceg az antant nyomására utasítást adott, hogy a Nemzeti Hadsereg egységei térjenek vissza Szegedre. A parancsot a budapesti Hadügyminisztériumból Lorx Győző ezredes közölte a Siófokon tartózkodó Soós Károllyal, és írásbeli utasítást küldött Szegedre is. Közben, a már Kisszálláson tartózkodó Bernátsky is felvette a kapcsolatot telefonon keresztül Budapesttel, ahonnan hasonló értelmű rendelkezést kapott, egyelőre azonban folytatta az előrenyomulást.⁴³

Augusztus 12-én, a szegedi kormány utolsó ülésén Horthy beszámolt a haderő helyzetéről. Kijelentette, hogy a franciák és a szerbek részéről nem várható érdemleges támogatás. Mivel József királyi hercegtől visszavonulási parancsot kapott, üzenetet küldött a csapatoknak, hogy térjenek vissza. Valójában azonban Horthy azt valószínűsítette, a királyi herceg csak a politikai nyomásnak engedve rendelte vissza a haderőt. Ezért már meghozta a döntést a Fővezérség Siófokra történő áttelepítéséről. Bizalmas parancsot adott a Szegeden tartózkodó egységeknek, hogy ha nagyobb kötelékben nem lehet, akkor kisebb csoportokban próbáljanak meg eljutni Fajsztárségébe, és keljenek át a Dunán.⁴⁴

Másnap, futár útján tájékoztatta a Nemesnádudvar társégét elérő Bernátskyt, hogy miután József királyi herceg az antant fellépésére visszavonulást rendelt el, ezért, ha azt a csapatok állapota megengedi, mielőbb induljon vissza, Szeged felé. A románokkal való összeütközést azonban mindenképpen kerülje el. Bernátsky jól értette, hogy a fővezér üzenetében széles döntési szabadságot ad neki. Válaszában közölte, hogy erői egy része már átkelt a Dunán. A visszafordulás demoralizálná a csapatokat, és a románokkal való összetűzésnek is akkor lenne nagyobb a valószínűsége, ha visszaindulna Szegedre, ezért inkább folytatja az útját.⁴⁵

Horthy augusztus 13-án, Magasházy László kíséretében, Siófokra repült. Írásos parancsot készített elő Bernátsky számára, melyben megismételte József királyi herceg visszavonulási utasítását, de azt is hangsúlyozta, hogy fővezérként rábízta a döntést. A gép átrepült ugyan az 1. hadosztály Dunához felzárkózó csapatai felett, Horthy azonban úgy döntött, hogy az üzenetet mégse dobják le. Amikor a fővezér megérkezett Siófokra, és látta, hogy a hely alkalmas egy új főhadiszállás kiépítésére, új parancsot küldött a Bernátskynak. Utasította, hogy az 1. hadosztály mindenképpen keljen át a Dunántúlra.⁴⁶

43 Nagymihály (1940) 171–180. old.; Pilch (2016) 107–109. old.

44 HIM HL VKF Hdm. 50/1919.; Kozma (1933) 383–384. old.; Horthy (2011) 131. old.

45 HIM HL VKF Hdm. 46/1919, 47/1919.; Kelemen (1923) 527–530. old.

46 HIM HL VKF Hdm. 52/1919.; Pilch (2016) 112–113. old.

Horthy Miklós flottáját vesztett tengerésztisztként érkezett Szegedre 1919. május végén, azzal a reménnyel, hogy valamilyen szerepet kap a nemzeti haderő megszervezésében. A gyakorlati szervezőmunkában csak hadügyminiszteri, majd fővezéri pozíciója kapcsán, közvetve vett részt, döntő szerepe volt viszont a haderő jellegének, céljainak, szellemiségének meghatározásában. A változást sürgető tisztikar számára Horthy volt az a parancsnok, aki katonai feladatok mellett politikai perspektívát is nyitott, és a fegyveres szolgálaton túl jelentős közéleti befolyást is ígért az embereinek az új Magyarország létrehozásában. Horthy számára a haderő fővezérlete a kompromisszumokra kényszerülő kabinetpolitizálás helyett, a fennálló viszonyok alakításának lehetőségét, az egymást váltó kormányoktól független, tényleges hatalmat jelentette. Horthy személye a fővezéri pozíción túl is összefonódott a Nemzeti Hadsereggel, ennek révén vállalta fel azt az öntörvényű „honmentő” szerepet, amely szegedi tartózkodása során fogalmazódott meg benne.

FELHASZNÁLT IRODALOM

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltára (HIM HL) Csapattes-
tek 1589. Szegedi Vadászászlóalj

HIM HL Hadügyminisztérium (HÜM)

HIM HL Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadsereg Parancsnoksága (MTK VHP)

HIM HL Szegedi Körletparancsnokság

HIM HL Magyar Nemzeti Hadsereg (MNH)

HIM HL Vezérkar Főnöke (VKF)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K 428. MTI Napi tudó-
sítások

MNL OL K 572. Szegedi Kormány Belügyminisztériuma (BM)

MNL OL K 589. Horthy Miklós ir.

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PSZL) VI. 973. 2. Prónay Pál ir.

FELDOLGOZÁSOK

Antal István (1929): A szegedi kormány utolsó napjai. Magyar Szemle. 1929/8. szám.
313–321. old.

Arday Lajos (2009): Térkép, csata után. Magyarország a brit külpolitikában, 1918–
1919. General Press. Budapest.

Dombrády Lóránd (2012): A legfelsőbb hadúr és hadserege. Kairosz. Budapest.

Gratz Gusztáv (1935): A forradalmak kora. Magyarország története 1918–1920.
Magyar Szemle Társasága. Budapest.

Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919–1924.
Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.

Miklós Péter (2010): A forradalmak korának állama: 1918–1919. In: Szabó Pál
Csaba szerk. (2010): A magyar állam története. 1711–2006. JATEPress Kiadó. Sze-
ged. 153–162. old.

Nagymihály Sándor (1940): Egyszer nem volt Magyarország. Horthy Miklós és a
szegedi ellenforradalom. Halász Péter. Budapest.

Ormos Mária (1983): Padovától Trianonig 1918–1920. Kossuth. Budapest.

Pilch Jenő (2016): Horthy Miklós. A tízéves kormányzói évfordulóra. Nemzeti Örök-
ség Kiadó. Budapest.

Sakmyster, Thomas (2001): Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918–1944.
Helikon. Budapest.

Szakály Sándor (2015): A Nemzeti Hadsereg 1919–1922. In: Szakály Sándor: Történelem és publicisztika. Írott Szó Alapítvány – Magyar Napló – Veritas. Budapest.

Tonelli Sándor (1939): A franciák Szegeden 1918. december – 1920. március. M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Barátainak Egyesülete. Szeged. 10.

NAPLÓK, EMLÉKIRATOK

Bartha Ábel (1920): Az álforradalomtól a nemzet újrábredéséig. Fejér és Glatter. Budapest.

Bokor Pál (1939): Szegedországtól Magyarorszáig. Visszaemlékezés a szegedi ellenforradalmi napokra. Stádium. Budapest.

Gömbös Gyula (2017): Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról. Attraktor. Máriabesnyő.

Hefty Richard (1920): Adatok az ellenforradalom történetéhez. Bagó. Budapest.

Horthy Miklós (2011): Emlékirataim. Európa. Budapest.

Kelemen Béla (1923): Adatok a szegedi ellenforradalom és a szegedi kormány történetéhez. (1919.). Mars. Szeged.

Kozma Miklós (1933): Az összeomlás 1918–19. Athenaeum. Budapest.

Pallavicini György (1920): Ellenforradalmi emlékek. Új Magyar Szemle. 1920/1. szám. 42–54. old.

Shvoy Kálmán (1983): Shvoy Kálmán naplója és emlékirata 1918–1945. Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta Perneki Mihály. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.